

El Maestrat, un nucli teatral important per la seua diversitat, dinamisme i constant innovació

Fàtima Agut i Clausell

*Universitat Jaume I
Filòloga i investigadora teatral*

Resum: La comarca del Maestrat és el marc geogràfic triat per mostrar les manifestacions teatrals que es representen al voltant dels cicles religiosos: Nadal, Pasqua i Hagiogràfic, i del calendari festiu propi d'una societat rural basades en antics rituals que han anat evolucionant per la cristianització, i que s'han mantingut o s'han recuperat malgrat l'evolució econòmica i social dels seus pobles. Formes teatrals que conviuen amb les noves dramaturgies i la multidisciplinarietat amb companyies, autors coneguts internacionalment.

Paraules clau: Maestrat, teatre, antics rituals, calendari festiu, noves dramaturgies.

Abstract: *The Maestrat region is the geographical setting chosen to show the theatrical manifestations that are represented around the religious cycles: Christmas, Easter and Hagiographic, and the holiday calendar of a rural society based on ancient rituals that have evolved by Christianization. They have been maintained or recovered despite the economic and social evolution of their people. Theatrical forms that coexist with new dramaturgies and multidisciplinary with internationally known companies and authors.*

Keywords: *Maestrat, theater, festive calendar, new dramaturgies.*

1. INTRODUCCIÓ: DE RITUALS, TEATRE I TEATRALITAT

L'objectiu d'aquest treball és descriure les manifestacions teatrals del Maestrat, una de les comarques històriques valencianes més septentrionals. Un seguit de mostes que s'inicien remotament en els rituals que reproduïen les pintures rupestres de les parts dels abrics. Els rituals ancestrals dels ibers, passats per les influències gregues i romanes, evolucionaren i n'han deixat rastres en el cicle festiu de l'any.

Les pintures de la Cova Remígia d'Ares del Maestrat o les de qualsevol de les coves de la Valltorta, a Tírig, representen escenes de la vida quotidiana i de moments estratègics de la cacera. I també s'hi detecten reproduccions de rituals, en els quals un oficiant, sacerdot o bruixot ocupa la part central, mentre un seguit de figures l'envolten. Aquesta interpretació sembla ben encaminada, perquè a la Cova Remígia s'observen els trets ben expressius d'una dansa guerrera que executen cinc figures i a Valltorna és un grup d'arquers el que evoluciona amb els arcs alçats enlaire (Fàbregas, 1978: 11).

Aquests rituals són transcendents, segons Xavier Fàbregas, perquè es reproduïren en el si d'una societat «estable» durant quasi deu mil anys.

Els rituals i les manifestacions lúdico-religioses ibèriques han evolucionat amb l'hellenització i la romanització, s'han transformat i s'han enriquit. El culte al foc, o el culte al sol per mitjà del foc, fou un dels més arrelats a l'est ibèric i a la Mediterrània. De fet, els equinoccis i els solsticis, amb els rituals evolucionats, han arribat fins a nosaltres i es corresponen amb Sant Josep, el Nadal i Sant Joan,

Fàtima Agut (Fotografia de Josep Meseguer-Carbó. Arxiu Maestrat Viu)

que són els més reconeixibles. La substitució d'unes divinitats per unes altres s'identifica en algunes ocasions. Sant Antoni, per exemple, ha substituït una divinitat més antiga i més local. La invocació al sant perquè faça multiplicar els ramats i les llavors, tal com es prega a Morella —localitat de la veïna comarca del Ports— plantant caramels als solcs, és hereva de la divinitat que tenia cura de la fertilitat, l'harmonia evolucionada, la identitat feta de síntesi i la decantació. La disfressa, que facilita la creació d'un personatge mitjançant el vestuari, el maquillatge i la caracterització, i la transformació zoomòrfica d'origen màgic són les arrels del teatre i ens acosten als rituals ibers. El Carnestoltes, n'és una herència. I, de tot aquest conjunt d'herències, a través de l'evolució i de la síntesi, apareixen les manifestacions teatralitzades que són objecte del nostre interès.

La religió s'aprofita del ritual, especialment la religió popular, perquè pren símbols bàsics de tots els temps i de tots els pobles en

un intent d'humanitzar el Déu, de manera que esdevé una acció espontània i de creació col·lectiva. El món popular religiós està ple de manifestacions que són conseqüència de la imaginació, les quals contenen un forta càrrega emotiva que, sovint, acaben plasmant un sentiment. Són expressions que commouen per la seua expressivitat, que es configuren a través del somni. La capacitat de percebre el goig de cada cosa, la possibilitat de sentir l'energia eròtica de la natura, tot això és la sensibilitat, la imaginació i l'estètica, segons Janer Manila (1986).

A més de la fe, hom troba l'emoció estètica (escenificacions de passions i betlem), al mateix temps que també és festa, transgressió (carnestoltes), i funciona com a síntesi dels extrems (jocs de contraris, maniqueisme bé/mal).

Aquest treball es divideix en tres grans blocs: 2. El Calendari festiu; 3. L'Etnoteatre, i 4. La renovació: noves dramatúrgies. El primer s'estructura en sis apartats: (2.1) Nadal, (2.2) Innocents, (2.3) Sant Antoni, (2.4) Carnestoltes, (2.5) Pasqua i (2.6) Les marededeus trobades.

El primer apartat descriurà manifestacions del cicle de Nadal (2.1) de tota la comarca (festa de les caterinetes i dels nicolavets), Sant Mateu (*Oratio litteralis*), Benassal (*El rei Pàxaro*, l'arribada dels Reis o l'obra *Regal de Reis*) i Benicarló (*Els Pastorets*, de Josep Maria Folch i Torres, i *L'Estel del Collet*, de Jaume Rolíndez). El següent capítol (2.2) referenciarà festes dels innocents a Culla i a Benassal. Segueix el capítol (2.3) dedicat a sant Antoni, que vinculem amb la divinitat romana Cònsua, i es destaquen les manifestacions teatrals de Canet (*La funció de sant Antoni*), la Jana (*Vida de sant*

Antoni), Cervera, Traiguera i Xert (*La Barraca o Funció de sant Antoni*), al costat d'altres manifestacions teatralitzades localitzades a Benicarló (*les loes* i la cremà del dimoni), Sant Jordi (*les loes*), Vilanova d'Alcolea (Les fogueres, la joia i el tropell), Albocàsser (*La publicata*) i Catí (*La publicata*).

El cicle festiu avança en el capítol següent (2.4) cap a la festa de Carnestoltes, que focalitza sobre tres localitats: Benassal (Carnestoltes), Vinaròs (el soterrament de la sardina) i la Jana (*L'auela de basques i els panxuts*). El cicle de Pasqua es troba en el capítol següent (2.5) i s'atura en les localitats de Sant Mateu (La processó de les vergues), Rossell (els malarmats) i Alcalà de Xivert (*La Passió de la Trencà*). Les marededeus trobades ocupen el capítol que segueix (2.6) i a partir de la Mare de Déu de l'Ermitana es descriu la Festa de Moros i Cristians de Peníscola.

En el bloc de l'etnoteatre (3) destaquen deu manifestacions, localitzades a Albocàsser (Festa de les cartes i la Rondalla de la Puríssima), Culla (*La conquesta de Culla*), Traiguera (Fira Romana Thiar Julia), Benicarló (sopar medieval), Peníscola (sopar medieval), Catí (fira medieval), Benassal (*Un tast de Seidia*), Canet (recuperació de costums), Benassal (la Fira d'oficis) i Vinaròs (Teatre Viu).

I, en el darrer dels blocs, apareixen referenciades les noves dramatúrgies (4). El primer capítol el dediquem a Carles Santos, qui, des de Vinaròs, enlluerna el panorama teatral. El segon capítol també focalitza sobre Vinaròs, amb els grups Candilejas, Nou Teatre Estudi, La Companyia, Conino Gurillo, Quaranta de Febra, Udol Teatre, Què Passa?, i grups de Benicarló com Diàbulus Teatre i Teatre de Guàrdia. També mereix un capítol a banda Tian

Gombau i El Teatre de l'Home Dibuijat. La Xertolina de Còmics ocupa el capítol següent, amb un repertori eclèctic. Els espectacles multidisciplinaris de Tere Boix, que també destaquem amb una dedicació a banda. I, per últim, una de les apostes més recents i transgressores, la Rabera Eclèctica.

2. CALENDARI FESTIU I RELIGIÓS

2.1 CICLE DE NADAL

La creença que els tres pastors que van acudir a adorar Jesús li van portar un borreguet és a hores d'ara universal i ha donat origen a la figura de betlem amb el pastor que va a adorar amb un be al coll. Quant a les representacions dels pastorets, cal dir que tenen un mateix origen literari i la seua procedència hom ha de cercar-la en les antigues rimes que glosaven la totalitat de la vida de Jesús des del seu naixement; ambdues representacions formaven part, en un principi, d'un sol corpus que després donarà lloc al cicle de Pasqua i al de Nadal, com ocorre actualment a Catalunya, on els pastors han estat els grans protagonistes de la representació. Dins d'aquest cicle esmentarem la festa de les caterinetes i dels nicolavets.

2.1.1 Festa de les caterinetes i dels nicolavets

Incloem en aquest apartat aquesta festa per una sèrie de trets que trobarem en altres festes al voltant de Nadal, com ara les primes, l'acapte i les cançons al·lusives a les dues commemoracions. Aquesta festa escolar se celebrava abans en dos dies: el 25 de novembre les caterinetes (Santa Caterina) i el 6 de

desembre els micolavets (Sant Nicolau). Un duel entre xiquets i xiquetes que transgredien, per un dia, la convivència habitual. «Matar el gall» entre els xics era un costum habitual entre cançons i divertiments. Segons l'article de Josep Meseguer-Carbó (2013), entre les dècades dels setanta i noranta del segle passat, s'unificà la festa el dia 25 de novembre i la vesprada de la vespra, el 24. I també s'iniciaren noves formes de representar el gall, com ara, un pal amb plomalls de coloraines, i les primes en forma de gall per al micolavets i de cercle per a les caterinetes, tot recordant la roda del martiri de la santa. Us remet a l'article de Meseguer-Carbó en la revista *Caramelles*, número 28, en què trobareu informació exhaustiva de tots els pobles del Maestrat que han celebrat la festa i la posterior evolució.

2.1.2 Sant Mateu del Maestrat: l'*Oratio Litteralis*

Sant Mateu, capital històrica del Maestrat, durant el segle XIV conegué una àmplia transformació urbanística i floriren els moviments artístics i culturals i la creació de l'Escola de Llatinitats i Humanitats dins de l'Estudi de Sant Mateu.

Baltasar Sorio, dominic valencià del cercle de Bernat Fenollar, la nit de Nadal de 1513, presentà un text d'alta qualitat literària i profunditat teològica al convent dominicà, l'*Oratio litteralis in Christi nativitate*, amb els estudiants que s'havien après de memòria els papers corresponents i que alternaven els seus parlaments en llatí, en prosa (recitats) o en vers (cantats). L'orador, probablement el mateix Sorio, iniciava l'acte des de la trona, amb uns parlaments que eren el fil conductor de la representació, tot introduint i comen-

Campanar de l'antic col·legi dels dominicans, seu de l'Escola de Llatinitat, on se celebrà l'Oratio Litteralis in Christe Natiuitate (Fotografia d'Eduardo San Mateu. Viquipèdia)

tant els personatges i tancant la cerimònia (Massip, 2018).

Segons Alcina (2018), es tracta d'un text d'alta qualitat literària i profunditat teològica i doctrinal. La posada en escena estava centrada pel pessebre de Jesús, amb la Sagrada Família genuflexa acompanyant l'infant i on es dirigien els diversos personatges que hi intervenien com Abraham, David, Joan Evangelista, Efrem de Nísibis –pare de l'Església–, les sibil·les Cumana (amb una espasa a la mà), Eritrea (amb una creu) i Tiburtina, que du de la mà l'emperador Octavià August. És la sibil·la Cumana qui canta els hexàmetres del *Iudicii signum*, mentre que la sibil·la Eritrea descriu els moments àlgids de la passió: mort i resurrecció de Crist. Segueix la que condueix l'emperador davant del pessebre, sens dubte la sibil·la Tiburtina, la qual adora l'infant, li besa els peuetes i li lliura el ceptre. Tanquen l'obra els discursos de Maria i Josep i un cant coral interpretat pels profetes.

Malauradament, als tetragrames impresos dels cants hi oblidaren les notes. (Alcina i Gorostedi, 2018: 47-66 i Massip, 2018: 164-165).

2.1.3 Benassal: *El rei Pàxaro; L'arribada dels Reis; Regal de Reis*, de Carles Salvador

2.1.3.1 El rei Pàxaro

Andreu Beltran, estudiós de la història i els costums de Benassal, ha investigat un manuscrit del segle xv en els *Establiments* que fa referència a la festa que s'hi celebrava la nit de Nadal i l'endemà, el dia anomenat Nadalet.

Aquestes festes recordarien els costums dels romans que –quan havien acabat les feines del camp ja es disfressaven– canviaven els papers socials, gaudien de llibertats i, fins i tot, triaven un rei fictici que exercia sols durant uns dies. Aquest costum dels romans o un de molt semblant va persistir durant molts anys en el poble de Benassal. Escriu Beltran:

«A cada casa del poble, que no devia passar de cent cinquanta veïns, estaven obligats a traure un llum a la porta: potser un cresol o un llumener. El Justícia, el principal càrrec municipal, vigilava i podia multar amb una pena de 12 diners, que era la moneda en aquell temps, als que no havien il·luminat el carrer. Sabem també que la nit de Nadal es feia una foguera, amb fusta que pagava el Consell, és a dir l'Ajuntament, i que per evitar el perill d'incendi, en acabar la festa s'enduien les brases i amb el control dels Jurats del Consell l'apagaven amb aigua».

Segons el llibre esmentat, el dia 26 de desembre, a principis del segle xv, era costum que els joves competiren «corrent el moixó» i qui el prenia era nomenat «rei Moixó». En els documents estudiats per Beltran s'apunta la manera d'aconseguir el càrrec guanyant en una competició on pareix que s'havia de

caçar un pardal, i això mateix trobem en una tradició francesa contemporània de la nostra, on es valorava la destresa d'arquers o balles-ters que podien servir per a la defensa del territori. Sembla que era un honor ser rei Moixó i és per aquesta raó que algú amagava i tenia pres el moixó per obtenir el càrrec, infracció que era coneguda i castigada.

També s'hi celebrava el Real, un dinar organitzat per majorals que consta i es regula als *Establiments* de 1505. S'havia de pagar, tant si s'hi assistia com si no, excepte si s'excusava per malaltia. Si algú no pagava, els majorals instaven el justícia per obligar-lo a complir. A mitjan segle XVI, s'hi observa un canvi: de la figura de «rei» es passa a un «bisbe». El fet de revestir un xiquet amb els ornaments episcopals i deixar que rebés els honors de la dignitat eclesiàstica també és una tradició natalenca en altres pobles. Podeu completar la informació de les investigacions de Beltran a la revista *Aigua Clara* del novembre 2017.

2.1.3.2 L'arribada dels Reis

En el record dels majors de Benassal, una festa roman en l'imaginari popular: l'arribada dels Reis. Carles Salvador, mestre del poble des de 1916 fins a 1934, participà com un veí més de les tradicions locals i de la contrada. Ens ha deixat una peça teatral amb estructura de conte líric i en el llibre *Les festes de Benassal* un document molt entranyable del qual deixem ací constància.

Salvador recorda com a la ciutat de València els Reis arribaven tard, a Benassal, però, arriben més d'hora «quan nosaltres érem innocents, vivint a la ciutat de València, els Reis ens deixaven llurs presents ja dins l'alta nit, quan tota la casa dormia» (Salvador, 1987: 6).

Però a Benassal, els xiquets i les xiquetes esperen els Reis des de després de dinar; es penjen del coll, amb una corretja, una esque-lla que dringue o una campaneta de bronze o un cascavell sonor. Passegen pels carrers i tots junts s'uneixen als afores de la vila, pels Plans i la Canaleta... salten i boten per fer sonar l'esquilla o la campaneta.

Quan s'amaga el sol —el vent és cada minut més fred— corren cap a casa. Els Reis no han aparegut pel camí on els esperaven sinó per un altre, perquè en arribar a casa, a l'andana, ja els havien deixat els regals i ells no els han pogut veure, ni dir-los que s'han portat bé, ni donar-los les gràcies! Alguns xiquets i xiquetes tenen la sort de veure les Majestats Reials o algun patge en persona. En aquest cas s'estableix, fins i tot, un petit diàleg.

Carles Salvador, en un text en què sura la poesia i l'enyorança, recull el que visqué i li contaren en el recull esmentat, *Les festes de Benassal* (1952, 1987); en l'edició posterior de Pere Enric Barreda s'afegeix la música de Perfecte Artola.

2.1.3.3 Regal de Reis

L'any 1926, Carles Salvador escrigué un conte líric, *Regal de Reis*, que ha romàs inèdit fins al 2015, quan l'estrenà el grup de teatre L'Enfilat en la nit de Reis en el Pati d'en Palanques, perquè l'escenografia fora la mateixa del conte. De nou, la vinguda dels Reis als masos del Maestrat i el que aquesta festa suposava per a tots els que hi vivien amb els costums de baixar al mercat del poble per comprar els regalets, però eixa nit algú deixa a la porta del mas un regal molt especial: un nounat, una xiqueta en un cabasset amb un full de paper en el qual demana que en tinguen cura. La

Una escena de 'Regal de reis', de Carles Salvador. Els protagonistes d'esquerra a dreta: Toni, al braç Glòria, Roseta Maria i Tonet (Arxiu Grup de Teatre l'Enfilat)

parella de joves que la troben s'han de casar al cap d'uns dies i pensen que és un regal que els avancen els Reis per les seues noces. El conte acaba amb el *bureo* típic de les terres del Maestrat. Segons ens diuen, l'abandonament dels nounats a les portes de les masies era un costum massa habitual a finals del segle XIX i primeres dècades del XX.

Regal de Reis també es representà al Teatre Principal de Castelló en el Cicle Castelló a Escena de 2015.

2.1.4 Benicarló: *Els Pastorets* de Josep Maria Folch i Torres, i *L'Estel del Collet*, de Jaume Rolíndez

2.1.4.1 *Els Pastorets*, de Josep Maria Folch i Torres

A Benicarló, els veïns gaudien als anys cinquanta d'*Els Pastorets* o *l'adveniment de Jesús* de Josep Maria Folch i Torres, segons ens conta el periòdic de Benicarló en *Contes de la vila*, del desembre 1987. Representaven els pastorets veïns i veïnes joves i adults del po-

ble, seguint la tradició, encetada a Barcelona i en altres indrets, de representar cada nadal el text de Folch i Torres que substituïa un altre més antic i també molt representat de Serafi Pitarra.

El text de Folch i Torres s'estrenà a Barcelona, al Coliseu Pompeia, el 1916 i s'hi representà fins al 1935. S'interromperen les funcions per la guerra civil i els primers anys de la postguerra franquista, fins que el 1946 es recuperà a tots els pobles que es representava, actualment continua vigent. Amb motiu de la celebració del centenari de la seua publicació, 2016, s'ha editat de nou una edició revisada pel fill, Ramon Folch i Camarasa, una edició íntegra amb unes escenes extra per al dia de Reis.

Una de les escenes que té molta acceptació d'*Els Pastorets* és la de la rebel·lió de l'àngel que es convertí en dimoni per la seua superbia, a més de les escenes del naixement de Jesús i l'adoració dels pastorets i les pastorettes que sempre s'ampliava perquè tingueren cabuda tot el jovent d'allà on es representés. A Benicarló, els majors encara recorden algun fragment del que representaren de menuts i joves.

2.1.4.2 *L'Estel del Collet*, de Jaume Rolíndez

L'origen de la representació cal cercar-la en l'objectiu de dinamitzar les activitats nadalenques a Benicarló. Jaume Rolíndez és l'autor d'aquesta història d'amor en el marc del naixement de Jesús. El text ha estat publicat per l'associació cultural L'Estel del Collet, una associació que es fundà el 1998 per fer-se càrrec de l'organització de la representació. Mètricament el text està format per versos heptasíl·labs i pentasíl·labs amb alternança

de versos masculins i femenins, de rima consonant i assonant encadenada *abab*, creuada *abba*, lliure, depenent dels parlaments.

Anna, la protagonista, és cega i presenta la seua desgràcia amb un monòleg molt líric: «Sí, soc cega. Déu ho vol/ Cegueta de naixement./ Jo no sé el color del cel,/ ni com són els tarongers». Ceguesa de la qual recuperà la llum la Nit de Nadal. Amics i amigues, xiquets i xiquetes de Benicarló, els sants de la localitat, els éssers fantàstics i mitològics acompanyen Anna. Maria i Josep són presentats com dos immigrants, persones molt properes a Benicarló i que ací prenen el referent bíblic. Completen el repartiment els Reis d'Orient, gent de l'horta, gent de la mar i el narrador.

La representació va passar del pavelló municipal a l'Auditori el 2004, dos espais a la italiana. A l'espai escènic adaptat per al betlem al pavelló amb un gran cadafal a mode d'escenari ha seguit una renovació del decorat i la reducció del nombre de participants a l'auditori. El 2015, la representació acomplia la majoria d'edat amb noves escenes, la recuperació de peces musicals tradicionals i les notícies

Sant Abdó en escena, al fons la façana de l'església de Benicarló. En primer pla, un cartell reivindicatiu (Arxiu 'El Periódico Mediterráneo')

que havien marcat l'actualitat local i supracomarcals que, com cada any, puguen a l'escenari, concretament la polèmica sobre el campanar. L'any 2019, en la 22a edició, es va incorporar la tecnologia a la representació. De fet, Alexa, l'assistenta virtual, va interactuar amb els actors i les actrius; els mòbils van estar presents a l'escenari i la platea i, fins i tot, sant Antoni va llegir les *loes* des del mòbil.

Malgrat tenir un espai definit, les comparques, les bandes, els dimonis i altres personatges envaeixen l'espai del públic en determinats moments de l'escenificació, sobretot a l'entrada i la pujada a l'escenari, és a dir, l'espai de la representació és tot l'espai abans del pavelló, i ara de l'auditori. En l'escenari preparat, cal assenyalar-hi dos o tres espais: el macroespai del terme de Benicarló (l'espai referit), el microespai de la casa d'Anna i la sénia on naixerà Jesús. Cada any, però, els espais i l'escenografia es fan ressò de l'actualitat benicarlanda i s'adapten per mostrar-la, com ocorre en les *loes*.

L'escenografia naturalista presenta una diferenciació entre la part I i la II. En la primera part, l'església de Benicarló amb el campanar, el port i el far es converteixen metonímicament en el macroespai de la localitat; en la segona, la sénia, l'espai on naixerà Jesús, i l'ermita de Sant Gregori. El vestuari barreja elements tradicionals amb altres d'actuals. La il·luminació més espectacular és la que es dona a la colla de feres i dimonis l'aparició dels quals queda subordinada al foc i al soroll. Malauradament, no s'ha pogut representar *L'Estel del Collet* els nadals de 2020 i 2021 a causa de la covid.

2.2. ELS INNOCENTS

Aquesta festa que se celebra el 28 de desembre sembla una reminiscència de les «llibertats de desembre», anomenades també «dels boigs». Durant aquests anys, els sacerdots, monjos i frares es disfressaven de mil maneres, fins i tot de dona. Totes aquestes llibertats estarien relacionades amb el seu origen, les saturnals romanes. El bisbet de Sant Nicolau, els entremesos i els passos s'allargaven fins als dies de Reis, Sant Antoni, Sant Blai i Santa Àgueda (l'ajuntament de les dones) i el joc del Rei Pàxero, que finalitzaven amb els dies de Carnestoltes.

Àlvar Monferrer recull personatges populars i celebracions als pobles de Culla i Benasal als segles xv i xvi (Monferrer, 2000: 93-101).

2.3. SANT ANTONI. FESTES CONSUALIES ROMANES EN HONOR A LA DIVINITAT CÒNSUA

Aquesta festa recorda les consuàlies romanes (Amades, 1982: 480) que tenien lloc al desembre i a l'agost en honor de la divinitat Cònsua. Consistien en fogueres, coquetes, balls i rifa del porc, etc. Les companyies de laudenses cantaven laudes líriques i interpretaven laudes dramàtiques sobre el mateix tema.

Té el seu origen al teatre popular italià. Antoni era un anacoreta que nasqué a Egipte i morí el 17 de gener de l'any 356. En les representacions més antigues que es coneixen, el paper de sant Antoni l'havia de representar un home vell, el més vell de tots. L'acompanyava un dimoni gros, seguit de 7 satèl·lits que representaven els 7 pecats capitals, vestits de llustrina vermella, duïen banyes, una llarga cua, i un d'ells anava vestit de dona de forma extravagant.

El sant era apallissat. Un àngel salvava el vell eremita i se l'enduïa. Eixien els diables i calaven foc a la barraca perquè pensaven que el sant era dins. De vegades els dimonis tenien més importància que el sant, era l'anomenat «ball de dimonis o diablера» i han estat protagonistes en alguns pobles a les terres itàliques, franceses, d'Oc i a la Mediterrània.

2.3.1 Canet lo Roig: *La funció de sant Antoni*

A Canet lo Roig es tenen notícies de celebracions diversos anys des de 1907 fins a 2002. La versió més antiga que es coneix pertany a Cirilo García, qui posseïa un manuscrit del seu pare, mestre nacional, que el copià d'un de més antic de 1907. A principi de segle, una gran foguera presidia la plaça i a boqueta nit es representava la vida del sant i un sàinet en el qual només actuaven homes. Com que la funció podia tornar a representar-se alguna altra nit, es deixava la barraca sense cremar fins que es feia la funció definitiva. L'àngel continuava la seua actuació l'endemà, després de la missa i la benedicció dels animals, quan es recitaven els versos de lloança i petició al sant.

La festa i funció de sant Antoni tenia com a tema central les temptacions de sant Antoni. Els personatges eren Amatas, acompanyant d'Antoni, els funcionaris, el dimoni major i la resta de dimonis, l'àngel, el carter, l'emperador i l'emperadriu. La banda de música els acompanyava fins a la casa on s'abillaven i maquillaven.

De la representació destacava la caracterització dels personatges, el vestuari dels dimonis, que recordava els uniformes de soldats del segle XIX, i la informació intradiàlogica amb una exagerada gesticulació dels dimo-

Els personatges de la 'Funció de sant Antoni' de Canet lo Roig (Arxiu La fiesta y función de san Antonio en Canet Lo Roig)

nis Bulcano (en la funció de Canet lo Roig), Corneta, Armigón, Galinto i els altres deu dimonis. El text estava format per 1.255 versos distribuïts en 250 estrofes de versos octosíl·labs estructurats en 4 actes. Escrit en castellà recordava l'oratória del segle XVIII.

«L'any 2001 un grup de persones de Canet lo Roig d'edats ben diferents vam decidir formar una associació cultural al poble, Lo Sua-be. L'any següent vam promoure la representació de la *Funció de sant Antoni*, que feia vuit anys que no es duïa a terme ja que cada any som l'associació els que organitzem la festivitat de Sant Antoni al poble i som actualment, els que organitzem la representació tenint en compte els que poden participar-hi», ens comenta Lidón Pla.

2.3.2 La Jana: Vida de sant Antoni

A la Jana, antigament, la preparació de la festa s'iniciava l'endemà de Reis, quan tots els veïns del poble començaven a reunir objectes vells o trencats per a la foguera. La nit de Sant Antoni s'encenia la foguera en fer-se de nit i després es representava la funció del sant.

Era típic posar brases a «les caixetes» perquè les dones s'escalfaren durant la representació (Gargallo, 1982:27).

El text al qual hem tingut accés és una còpia cedida per Rosa Prades Viola que ha estat reconstruïda i traduïda. Consta de 1.300 versos estructurats en 6 actes desiguals, a partir dels quals s'improvisava. Quant a l'autoria, Milián Mestre pensa que podria haver estat escrit per Carles Gassulla d'Ursino; altres investigadors asseguren l'anonimat d'un clergue.

Són protagonistes Antoni, Mates, Luzbel i la seua comparsa de dimonis —Corneta, Jovallín, Feneguilla, Cupirni, Ormigón, Sitxer, Bar-

L'emperador i l'emperadriu (Fina Morte), la primera dona a interpretar el paper (Arxiu Matías Morte)

rabàs, Cerrojo, Menut i Galinpo—, la dona, la donzella, l'àngel, el carter, l'emperador i l'emperadriu. La luxúria és representada per una dona, una donzella i l'emperadriu.

A la plaça de l'ajuntament, davant de la façana, es muntava l'entaulat amb dos microespais que tenien com a únics decorats la barraca a una part i un pi a l'altra. No hi havia desfilada. Un fet luctuós deixà en suspens la representació el 1925. Després, l'any 1944, de nou els coets ocasionaren ferits. El 1985 representà l'emperadriu una jove, Fina Morte, trencant la tradició. Darrerament, l'Associació Janenca de Cultura ha recuperat la foguera i la cremà del dimoni.

2.3.3 Cervera del Maestrat i Traiguera

A Cervera del Maestrat s'organitzà la festa fins a 1944. Al gener de 2011 es recuperà la foguera a la plaça del Maestrat. Actualment el culte al foc ha quedat només en les Trobades de dracs, al juliol. El protagonista de la festa és el Drac de l' Afaram (paraula derivada de *fera* i no de *fam*, segons ens informa Josep Mesequer-Carbó), original de Cervera. La seua llegenda cal cercar-la en l'època medieval.

Des de 2006, un grup de joves que ha format el grup Los Ganxos ha recuperat a Traiguera l'antiga tradició de *La funció de sant Antoni*, que deixà de celebrar-se l'any 1965. El text actual es basa en el que representaven abans reescrit per Vicent Sanz Arnau, amb els personatges de l'emperador i l'emperadriu característics de les funcions dels pobles del Maestrat. Es representa a la plaça de la Constitució. Després hi ha correfocs, cremada de la foguera i sopar popular amb la rifa del porquet. Els personatges han deixat de ser interpretats només per homes i el ball de dimonis

Ball de dimonis o correfocs a Traiguera. Cercavila després de 'La funció de sant Antoni' (Arxiu Los Ganxos)

s'ha convertit en correfocs. També s'hi mostra la gastronomia local amb els casquets i el rotllets d'aiguardent.

2.3.4 Xert: La Barraca o Funció de sant Antoni

Xert és un cas important de recuperació de la festa. El 2007, el Patronat, amb la finalitat d'unir voluntats, formà un grup obert amb Joan Micó, que intentava recuperar la santantonada i completar la festa de Sant Antoni, en la qual es repartien les coquetes i es rifava un porquet. El 2008, amb l'ajuda de l'Associació Font de l'Albi, es representà per primera vegada amb un grup de gent disposada a actuar-hi i es trencà amb la masculinitat dels dimonis. Rocío Sanç fou el primer Vulcanus. El text consta de tres actes i els personatges són Antoni, Amatas, Àngel, Governadora, filla de la Governadora, Vulcanus, Corneta i deu dimonis.

Per al vestuari adquiriren granotes de treball de color roig i a Vulcanus se li afegí una capa per distingir-lo. La representació es duqué a terme a la plaça Vella i el tercer any s'hi

Repassant el paper (Fotografia d'Òscar Poblet)

incorporaren els focs artificials. La funció ha anat evolucionant, de tres actes en tres escenari —la plaça Vella, la plaça de l'Ajuntament i el carrer de Sant Vicent—, a tres actes en dos escenaris —la plaça Vella i el carrer de Sant Vicent— i als afores, on s'encén la foguera, l'últim acte. L'any 2014 canviaren les granotes de treball per granotes ignífugues en convertir el ball de dimonis en correfoc.

La Xertolina de Còmics, el grup que la representa, assaja una setmana abans de la festa, la vespra, i el mateix dia de la representació, al matí, cullen les rames per a la barraca i preparen l'escenografia i el dinar de germanor. El maquillatge, cara negra, hi afegeix el colorisme, roig-negre, de l'imaginari popular. En cada aparició de Vulcanus toca la corneta com a senyal important. Cal esmentar l'aparició de l'àngel amb tirolina davant del carrer de la plaça Vella i la temptadora vestida de xertolina tradicional, el governador abillat de xertolí amb capa i la presència de sant Antoni amb un vestit de color marró semblant al dels franciscans.

L'àngel baixa amb tirolina per ajudar Antoni. Plaça Vella de Xert (Fotografia d'Òscar Poblet)

S'ha incorporat també a la *diablera* una música produïda amb embuts que prové d'una festa carnavalesca pendent encara de recuperar. Segons Òscar Poblet, aquesta festa ha cohesionat el poble i ha estat l'esperó per recuperar els balls tradicionals i la romeria de sant Marc. S'ha recuperat el Ball de Dimonis a Canet, Traiguera i Xert.

2.3.5 Benicarló: Loes i cremà del dimoni

La festa comença la vespra del 17 de gener amb l'organització de fogueres per places i carrers i una gran foguera a la plaça de Sant Bartomeu, en la qual es cremarà un ninot, *lo dimoni*, disfressat de roig i amb els atributs que el simbolitzen com a àngel caigut, les banyes. Després de la cremà del dimoni, els majorals es desplacen a la balconada de l'ajuntament on reciten les primeres *loes*, en les quals solen fer referència a l'alcalde o alcaldessa. L'any 2019, l'alcaldesa respongué a les al·lusions que li feren *els loeros*, que, tot seguit, li demanaren permís per recórrer els carrers de la població amb carros i cavalleries

La cremà del dimoni a Benicarló (Arxiu Confraria de Sant Antoni de Benicarló)

ornamentades com abans per continuar recitant les *loes*. Aconseguit el permís, inicien la ronda pels carrers amb les recitacions. El *loero* va acompanyat del coeter i d'un carro amb xiquets i xiquetes vestits de llauradors i llauradores que llancen les coques. L'endemà, el dia de la festa o el diumenge, el *loero* torna a eixir pel carrer i continua la recitació. La *loa* consisteix en una versificació de temes, fets, i/o persones d'actualitat en el poble els mesos anteriors.

2.3.6 Sant Jordi: Les *loes*

A Sant Jordi es representà la vida de sant Antoni fins a les últimes dècades del segle xx, l'última fou el 1973. La funció es duia a terme en un entaulat a la plaça Major. Els dimonis s'abillaven amb un vestuari semblant als de Canet, però amb més sobrietat i el text conservava versos en llatí com a la Jana.

Actualment, el matí de la vespra del sant es convoca la gent a un esmorzar popular per prendre forces i talar les garroferes que s'arrossegaran fins a la plaça per muntar la fo-

guera. A boqueta nit, una desfilada de dimonis acompanyada pel carro de les *loes* i el grup de Tambors i Bombos es reuneixen davant de la foguera per cremar el dimoni. L'últim any ha estat l'alumnat del CEIP Luis Tena els que han representat els *loeros* amb gran èxit.

2.3.7 Vilanova d'Alcolea: Les fogueres, la joia i el tropell

A Vilanova, s'hi tenen notícies de la celebració de la funció de sant Antoni des del segle XIX, però, actualment, és el ritual del foc del solstici d'hivern el protagonista, al qual acompanyen la joia i el tropell. El Planet, davant de l'església, és el lloc on comença i acaba la festa.

La festa s'inicia a boqueta nit amb la foguera dels majorals. Ja fosc i després de sopar, els majorals guarneixen la cavalleria; una vegada guarnits els cavalls, es reuneixen totes les cavalleries. Al Planet recullen el guió del sant, i amb el volteig de campanes comença la *matxà* i l'encesa de les argelagues col·locades de forma transversal per formar les fogueres per deu carrers que es converteixen en fogueres enormes que han de saltar els cavalls i els genets. Sembla que tot el poble de Vilanova està encès en flama. En acabar la *matxà*, comença el tropell, la cursa per arribar el primer i recollir la coca. A continuació, els majorals se'n van a desvestir els cavalls, mentre els assistents a la festa passen per les cases i són convidats a dolços i vi. El dia següent hi ha corregudes de cavalls per als infants del poble.

El diumenge següent a la festa es fa el canvi de vares, acte en el qual es traspasa a altres carrers l'organització de la festa de l'any següent. Recull la vara el veí més major. Cada any deu carrers amb els seus veïns majorals

Cartell de 2019 de la festa de Sant Antoni a Vilanova d'Alcolea (Arxiu Ajuntament de Vilanova d'Alcolea)

són els responsables de la festa i també són els que recapten diners i munten a cavall per a la celebració. El 2015 la festa de Sant Antoni de Vilanova d'Alcolea va ser declarada Festa d'Interés Turístic Provincial.

2.3.8 Albocàsser i Catí: *Les publicates*

La festa comença el dissabte anterior del 17 de gener amb el pregó: les cavalleries es reuneixen a la plaça, les beneeixen acompanyades de la banda de música i recorren el poble. El dissabte següent, les cavalleries pugen a la plaça amb el ròssec de l'arbre sense fulla

per continuar amb el ròssec de la carrasca i el carro de la malea. Al voltant de les vuit de la nit s'encén la foguera, segueix la processó i la lectura de la *publicata*. Després es reparteix la coca tradicional. L'endemà hi ha missa en honor de sant Antoni, corregudes de cavalls i rifa del porc. Per acabar, es du el sant a casa del majoral de l'any següent.

La *publicata* és un conjunt de poemes de caire popular que s'escriuen i es reciten; són textos literaris populars semblants a les *loes*. Generalment, la temàtica gira al voltant dels esdeveniments ocorreguts al poble al llarg de l'any, amb el protagonisme de fets i persones amb noms i cognoms o el càrrec que ocupen al poble: l'alcalde, el majoral, el regidor, el pregoner i el veïnat, que escolta amb atenció per si són protagonistes. També hi ha veïns que sospiten que poden ser recitats i marxen de viatge per no sentir-ho, segons ens han confessat.

A Albocàsser, es reciten des del segle XIX ininterrompudament i a Catí s'han recuperat darrerament amb gran acceptació i comboi.

El ròssec i el carro de la malea per a preparar la foguera. Albocàsser (Fotografia de Fàtima Agut)

S'hi reciten, generalment, dalt d'un cavall i recorren els carrers del poble, seguits per tot el veïnat.

2.4. CARNESTOLTES (*CARNISTOLTES*): TRANSGRESSIÓ

Aquestes celebracions corresponen a restes de cerimònies ancestrals de caràcter agrari en un període de temps de gran llicència i llibertat de costums, balls de disfresses, teatre, comparses i desfilades, subversió de papers, etc. Els seus orígens, difícils de precisar, remetent al ritual hivernal, la màscara i les rialles estaven destinades a allunyar els esperits malignes i la llicència sexual derivava d'antics rituals de fecunditat de la terra. Els elements de Carnestoltes es remunten a antics rituals agraris passats per les festes de Dionisos a Gràcies, les Saturnals i Lupercals a Roma. Amb l'arribada del cristianisme es va perdre la significació màgica i simbòlica.

2.4.1 Benassal: Carnestoltes

Carles Salvador ha estudiat les festes del poble i descriu les que antigament se celebraven a Benassal. La més coneguda, la festa dels contrabandistes, s'hi celebrava al voltant de Nadal quan tornaven els traginers a Morella. Portaven diners i encàrrecs per als obradors de llana. Constava de tres jornades: l'entrada dels traginers pel portal d'en Sala; la lluita dels contrabandistes al Pati d'en Palanques i, a la nit, les disfresses.

Els personatges que hi intervenien eren: el col·loquier, els contrabandistes, els carrabiners, el capità dels carrabiners, el pare de la donzella raptada, la donzella i les dames de companyia. El vestuari definia el caràcter dels personatges. El text, de l'autor local Patrici

Portada de l'edició de 1952 de 'Les festes de Benassal' de Carles Salvador

Salvador, tracta el tema del segrest d'una jove per una banda de contrabandistes, el capità de la qual s'enamora de la jove. Els diàlegs contenen elements de comicitat que el públic seguia amb rialles. Actualment, únicament s'han conservat les disfresses de la nit final.

2.4.2 Vinaròs: El soterrament de la sardina

Carnaval (1984) fou un grup de teatre que intentà recuperar la festa de Carnestoltes per tal de conservar les arrels de les festes que se celebraven antigament per les terres del Maestrat abans de la guerra del 36. Un altre grup, Nou Teatre Estudi (1977), ho havia intentat tot

Cavalcada de l'enterrament de la sardina (Fotografia de l'Associació Ball de Dimonis de Benassal)

L'auela de basques i els panxuts (Arxiu Maestrat Viu)

mostrant en les desfilades els costums i els personatges tradicionals que envaïen els carrers. Però, de nou, aquestes propostes no aconseguiren els seus propòsits. A Vinaròs s'ha optat pel model brasiler i de Tenerife, només el soterrament de la sardina l'últim dia de la festa ha aconseguit recuperar una certa tradicionalitat.

Actualment, l'Associació Ball de Dimonis és la que organitza en la plaça Parroquial l'acte del soterrament l'última vesprada amb un espectacle amb vetlatori a càrrec de les reines de les comparses, amb els rituals i les desfilades per la plaça de Jovellar, raval de Socors i plaça de Sant Antoni, i finalitza a la platja del Fortí. A la sardina l'acompanyen les reines de Carnes-toltes vestides de dol i entre plors i un seguici de disfresses. Un castell de focs tanca la festa.

2.4.3 La Jana: L'auela de basques i els panxuts

L'auela de basques i els panxuts és una tradició centenària prohibida durant el franquisme, que, gràcies als majors del poble, ha pogut re-

cuperar l'Associació Janenca de Cultura des de 2003. És una celebració pagana que representa la festa i la diversió. La festa comença a les 14.30 h amb el dinar d'arròs amb pilotes amb tots els participants i veïnat. En acabar el dinar, tothom es retira a disfressar-se. Els panxuts s'abillen amb una camisa de llenç que es posen pels peus i que s'omple de palla per donar la grossària necessària; s'uneixen els panxuts entre ells amb una corda i dues pataques, al cap duen una cistella i a la mà un gaiato. L'auela, un jove, vesteix amb fal-des llargues, toqueta i mocador negre, un nas gran i ulleres negres n'accentuen els trets. Du una *basca* o fuet de paper amb el qual espanta els xiquets i les xiquetes que s'han disfressat i que intenten tirar a terra els panxuts, la qual cosa intenta impedir l'auela amb la *basca*. La comitiva va acompanyada de la rondalla de dolçaines. En acabar, es convida a una xocolatada a tothom.

2.5 CICLE DE PASQUA

De la desaparició del cos de Jesús al sepulcre sorgeixen les primeres glosses i els primers trops. Els dos més antics són els de Tutílius, el *Quem Quaeritis?*, un diàleg entre l'àngel que guarda el sepulcre i les tres Maries. Apareix a la *Regularis Concordia* (959 i 979) i, amb el temps, evolucionarà cap a les representacions de la passió i mort de Jesucrist. El record d'aquest fet el trobarem al Maestrat amb processons no exemptes de teatralitat i una representació teatral.

2.5.1 Sant Mateu: La processó de les vergues

Aquesta processó de Dijous Sant, d'origen medieval, destaca per la participació de les Vergues, a més de les confraries. Les vergues representen els confreres que antigament acompanyaven els reus en el moment de ser ajusticiats. Són sis persones abillades amb una túnica marró de tres metres de cua i amb un sudari blanc que els cobreix el cap. Acompanyen el Crist crucificat cobert per un sudari. El silenci es trenca pel cant del *Miserere*, acompanyat de dos trombons i dos cantants. Durant el recorregut d'aquesta processó es visiten les tres esglésies de la localitat.

La processó inicia el recorregut abans de les deu de la nit des de l'església de Sant Pere acompanyada de la banda de música i un cor de barítons. Tot seguit, es dirigeix al convent de les Agustines, pel carrer de Bonaire, i a la plaça de les Monges fins a arribar al convent. Continua pel carrer de València, la plaça Major, el carrer de Sant Bernat i, finalment, arriba a l'església arxiprestal, a la qual entren per la porta lateral gòtica coneguda com la Porta Falsa. A l'interior del temple s'uneixen la res-

Les Vergues pel carrer a Sant Mateu (Arxiu Turisme de Sant Mateu)

ta de components de la processó: les confraries de la Soledat i de la Verge dels Dolors amb els seus respectius grups de tambors i grups escènics de les esclaves i de *les madalenetes*.

Els jueus, sense nombre fix, és un grup escènic, la indumentària del qual està formada per un capell de copa i pantaló negre, camisa blanca i capa també negra amb la qual es tapen la cara quan passa la processó. Representen els jueus que es burlaven de Jesús en el camí del Calvari. En determinats moments del recorregut de la processó, ixen dels seus amagatalls, els cantons, i esglaien els assistents. De la processó impressiona el silenci amb què hi desfilen i el respecte amb què l'acompanyen els assistents.

2.5.2 Rossell: Els malarmats

És una tradició que comparteix Rossell amb les terres del nord. Recorda els armats de Girona i d'altres pobles i indrets de Catalunya. Finalitzat l'ofici de Dijous Sant a l'església, s'hi prepara el monument i, en fer-se de nit, s'inicia la processó amb els passos de la Creu, la Dolorosa i els pendons. El capità Manaia, el personatge més popular, encapçala la processó a cavall. Vesteix com el seguici dels seus soldats

Els malarmats es preparen per assistir a la processó (Arxiu Ajuntament de Rossell)

amb vestits semblants als romans: un gran coll blanc, túnica roja, cinturó, calces blanques i espardenyes de vetes roges fins al genoll; en la mà duen una llança. Desfilen marcant el pas al ritme que marquen els tambors.

Divendres Sant, després dels oficis, s'hi celebra la processó de l'enterrament de Crist amb la presència de la samaritana i les tres Maries escoltades pels malarmats. En arribar a la font de la Pequeta, la samaritana recita una *loa* al Crist mort. Diumenge de Pasqua s'escenifica la resurrecció de Crist a la plaça de l'ajuntament. Els malarmats tenen el seu protagonisme com a guardians del sepulcre. En recitar la *loa* l'angelet, cauen tots a terra formant un cercle. Han acabat els dies de Passió i ¡comença la Pasqua!

2.5.3 Alcalà de Xivert: *La Passió de la Trencà*

La Passió de la Trencà d'Alcalà de Xivert començà a representar-se per l'interés i la il·lusió d'un grup de veïns encapçalats per Joan Simó, qui havia estat Jesús durant molts anys en la Passió de Torreblanca. Joan fou qui la

dirigí el primer i el segon any (2014 i 2015), a més d'interpretar el paper d'apòstol. A partir de 2016 prengué el relleu en l'organització el Grup de Bombos i Tambors El Repiquet i, actualment, la dirigeix Juan Bruñó. Des d'aleshores ençà ha anat creixent. Cada any, noves escenes van engrandint la representació mentre que es perfeccionen les existents, que es basen en els textos bíblics i les pel·lícules que s'han realitzat al voltant del tema.

Un tret característic d'aquesta funció és el quadre inicial en què es representa el passatge bíblic de la mort de Joan, *el Baptista*, patró de la localitat, quan Salomé, filla d'Herodies, dansà davant el *tetrarca* Herodes Antipes i li demanà el cap de Joan. *La Passió de la Trencà* consta de 18 quadres amb la passió, la crucifixió, la mort i la resurrecció de Crist.

Els espais de la funció són escenaris històrics del poble. El primer és el pati de l'església de Sant Joan Baptista, un gran decorat natural que ha estat testimoni de la història del poble i de la passió de Crist. El segon espai de la funció és processional, el Via Crucis, que discorre pels carrers del voltant per concloure en la plaça davant del temple parroquial, on es representen les escenes de la crucifixió i de la resurrecció. El tercer és el campanar, on té lloc la resurrecció. Són tres monuments

Una escena de 'La passió de la Trencà' (Arxiu El7Set)

representatius d'Alcalà que ofereixen unes escenografies eventuais úniques.

L'últim any, amb la idea de donar més protagonisme a les dones, s'hi han afegit tres escenes: un diàleg previ a l'Última Cena, un monòleg de Maria Magdalena i el comiat de Maria del seu fill, una escena amb molta emotivitat.

L'obra es representa en castellà, malgrat que en el seu origen la passió es basà en la de Torreblanca, que és en valencià.

Cristian Mañes interpreta Jesús i Francisco Bruñó dirigeix la representació que es caracteritza per la participació dels veïns i veïnes d'Alcalà i Alcossebre que ho desitgen. Més de 50 actors i actrius en escena amb la incorporació de nou repartiment cada any, nous diàlegs i noves escenes atrauen tot tipus de públic.

2.6. CICLE: LES MAREDEDEUS TROBADES

Pertany aquest cicle a cultes precristians i re-cristianitzats al voltant del dia de naixement de Maria i de totes les imatges que admeten diverses denominacions. Aquest naixement se celebra a Occident el dia 8 de setembre des de la segona meitat del segle VIII. La data també es prendria en funció dels nou mesos després de la Concepció Immaculada de Maria. De les marededeus trobades destaquen, sobretot, les imatges ocultes i descobertes en un moment històric o llegendari que coincideix amb l'etapa de constitució, fundació o conquesta d'un poble.

2.6.1 Peníscola: Moros i Cristians (Mare de Déu de l'Ermitana)

La Verge de l'Ermitana se celebra a Peníscola entre els dies 7 i 18 de setembre. Una estro-

Tres escenes de la lluita de moros i cristians. Peníscola (Arxiu Fàtima Agut)

fa del goig parla dels orígens de la devoció: «Santiago, que a predicar/ la Fe a nuestra España vino,/ este retrato divino / consigo quiso llevar / por asilo singular/ de la doctrina cristiana//». La primera notícia documental és de 1395, conservada en l'Arxiu Històric Eclesiàstic de Morella.

Després de la missa del dia 8 en la plaça d'Armes, actuen els dansants: llauradors, cavalls i pelegrins. És la lluita maniqueïsta entre el Bé (cristians) i el Mal (dimonis). L'escenificació consta de dos actes que es representen en dues jornades, el 8 i 9 de setembre. La trama, al·legòrica al passat del poble, es desenvolupa en petites desfilades, parlaments i danses guerreres. El conflicte que planteja és

la possessió del castell, que passa del poder cristià al musulmà en la primera jornada mitjançant la rendició, l'atac, la traïció i la pèrdua. La segona jornada suposa la recuperació cristiana del castell i la conversió dels sarraïns derrotats.

Les particularitats d'aquesta representació rau en, per una banda, en l'escenificació amb diàlegs i danses de lluita simbolitzada per la lluna i la creu o per altres lluites, com les incursions de pirates del segle XVII, la invasió del francès del segle XIX, les seqüeles de les quals transcendiren en la consciència del poble i, per l'altra, en els espais escènics utilitzats: els carrers de Peníscola per a la desfilada, la plaça d'armes per als diàlegs i les danses, i el castell, per esdevenir l'escenografia naturalista més bella i precisa que es pot tenir a l'abast.

3. ETNOTEATRE

L'etnoteatre estudia el teatre d'un poble, nació o ètnia, els orígens, els costums, les relacions entre els ciutadans i constitueix un arxiu viu d'un determinat període incloent-hi la llengua. Tractarem, en aquest apartat de l'etnoteatre al Maestrat, dos tipus d'obres. Aquelles que intenten recuperar els orígens, la història, com *La conquesta de Culla*, la *Thiar Julia* o *Fira Romana* de Traiguera, la *Fira Medieval* de Catí o els sopars medievals de Peníscola i Benicarló. I d'altres obres que recuperen costums, formes de vida no massa llunyanes en el temps i llengua, com ara els sainets del grup Lo Suabe de Canet, les desfilades de les Manoles a Benassal o la Mostra de costums i oficis de Catí.

Els actors veïns passen a ser els hiperhistoriadors que funcionen com a testimonis de la història local, dels esdeveniments ocorreguts.

3.1 ALBOCÀSSER: FESTA DE LES CARTES I LA RONDALLA DE LA PURÍSSIMA

Està documentada a l'arxiu local des de 1870. Cada any la vespra de la Puríssima, la nit del 7 de desembre, quatre quintos, un per cada pal de la baralla de cartes, canten «les cartes» a la plaça de l'església davant de la façana. Les cobles cantades pels joves canvien cada any i relacionen cadascuna de les cartes amb

Cartell de la Festa de les cartes i Rondalla de la Puríssima a Alcocàsser (Arxiu Diputació de Castelló)

els misteris de la Passió de Crist i els dolors de la Mare de Déu. Després, els quintos recorren els carrers del poble a cantar, primer a les autoritats, i després a les fadrines de la localitat sense tenir en compte l'edat.

El dia de la Puríssima, els quintos assisteixen a missa i, en acabar, comencen la rondalla pel poble. Hi participen, a més, membres de la banda de música i del veïnat. Tots junts toquen i canten cobles a la Verge i demanen una aportació econòmica, «l'acapte», per a la celebració de la festa.

Ha estat nomenada per la Generalitat Valenciana, a petició de l'Ajuntament d'Albocàsser, festa d'interès local.

3.2 CULLA: LA CONQUESTA DE CULLA PEL GRUP L'ENFILAT

La conquesta de Culla és una obra històrica que es representa al poble per donar a conèixer la història de la seua fundació. La peça és una adaptació de Manuel Manzano a partir del text de Julián Viluendas, de 1895, i represen-

Una escena de 'La conquesta de Culla' (Arxiu El Valenciano)

tada per primera vegada a l'abril de 1917 en les festes de Sant Pere i Sant Antoni.

L'obra transcorre al voltant de 1234, quan els musulmans reberen pressió en saber que altres poblacions havien estat conquerides pels cristians. Artal, fill de Blasc d'Alagó, disfressat, entrà a Culla i conquistà Sira, filla d'Azadrach, governador musulmà. Després d'enviar un comunicat a Blasc d'Alagó fou convidat a Culla. L'obra continua amb el lliurament de terres conquerides per part de Blasc d'Alagó als seus cavallers, durant la boda entre Artal i Sira. Finalment, Constança d'Alagó i Guillem d'Anglesola atorguen la carta de poblament a Culla el 1244.

La representació es du a terme pel grup de teatre L'Enfilat i el veïnat del poble l'últim cap de setmana de juliol amb la intervenció de 84 vilatans. La conquesta de Culla forma part del projecte cultural *Culla màgica i medieval*, que engloba altres aspectes del patrimoni cultural del poble. El projecte és de voluntariat ciutadà i s'emmarca dins del programa País Rural, de la Universitat Jaume I. L'any 2017 va rebre el Premi Seidia a la iniciativa anual col·lectiva des Premis Maestrat Viu.

3.3 TRAIQUERA: FIRA ROMANA THIAI JULIA PEL GRUP LOS GANXOS

Durant un cap de setmana, normalment el primer del mes d'octubre, els veïns de Traiguera recreen una jornada festiva en una aldea a la vora de la Via Augusta, la calçada romana més important de la Mediterrània, amb més de dos mil anys d'història.

La recuperació de la història del poble amb la Fira Romana s'hi organitza des de 2005. El veïnat més el grup d'animació Los Ganxos re-

Una escena de Thiar Julia (Arxiu 'Mediterráneo')

creen personatges històrics. L'ambientació i recreació d'activitat com els jocs, la música, la dansa i les representacions teatrals amb centaurs, nimfes i faunes conviuen amb parades de venda de productes diversos, uns tradicionals de la zona i altres d'artesanals.

El grup de teatre Los Ganxos és el responsable de l'escenografia efímera de cases i carrers, mentre que les associacions locals són les responsables de les mostres de productes locals i tradicions. Aquesta evocació dels orígens mostra l'entusiasme dels seus habitants per defensar una tradició ja arrelada en el poble que, des de 2006, reinterpreten el passat, així ho expressen els components de Los Ganxos, responsables de la Thiar Julia, nom romà de Traiguera. La fira ha estat declarada d'Interés Provincial. Només la covid 19 ha pogut cancel·lar-la per les circumstàncies sanitàries el 2020 i 2021.

3.4 BENICARLÓ I PENÍSCOLA: SOPAR MEDIEVAL

En la dècada dels anys setanta del propassat segle xx, quan començava l'auge del turisme nacional i internacional, Peníscola optà per valorar el passat històric per atraure més vi-

Una escena de la representació dels sopars medievals (Arxiu El teatre al Baix Maestrat)

sitants i amb aquesta finalitat s'organitzaren els anomenats *Sopars medievals*. Uns sopars teatralitzats mitjançant textos basats en romanços medievals i música també medieval que es duïen a terme en el castell de Benet XIII, el Papa Luna. L'escenografia era un marc històric majestuós. El primer sopar fou dirigit per Roberto Carpio, a qui substituï en anys posteriors mossén Tomàs i després, al voltant de 1985, fou José María Ganzenmüller de Benicarló qui se'n feu càrrec.

El vestuari, la il·luminació i el menú contribuïen a crear l'ambient medieval desitjat. Tingueren molta acceptació per part dels visitants i veïnat. Actualment els sopars només se celebren per a grups concertats.

3.5 CATÍ: FIRA MEDIEVAL DE CATÍ PEL GRUP PERAIRES

El grup Peraires sorgí des de l'Associació de la Nevera el 2009 amb l'objectiu de recuperar l'afició al teatre que és coneguda des dels anys cinquanta a Catí. El nom Peraires fou triat per-

Una escena de la Fira medieval de Catí (Arxiu A Catí tos són peraires!)

què és l'ofici més popular del poble, una dedicació que recuperen en l'actualitat a través de diversos tallers perquè tothom el conega ja que va unit a la seua història. Paco Sanjuan ens recorda que, en un principi, el grup el formaren onze persones, alguns membres de les quals eren descendents dels components de grups anteriors però calia preparar-se. Així que contractaren una professora, Carmen Maria Serrano, perquè els iniciara en l'art de Talia. Representaren, en primer lloc, *Qui de fadrí no la corre*, un sainet que aconseguí gran èxit entre el veïnat. Continuaren representant sainets amb el grup més reduït, set persones. El 2014 incorporaren per a la festa de Sant Antoni un correfoc, la cremà de la foguera i el sopar de germanor a les brases de la foguera. El juliol de 2016, el Grup Peraires de Catí inicià la representació del seu passat amb la primera fira *A Catí tots són peraires*, que feia una recreació de la conquesta de Catí, d'oficis i costums; cada vegada té més participació

del veïnat i més visitants que gaudeixen de la història en els carrers del poble.

3.6 SANT MATEU. PREMIS MAESTRAT VIU (2017): ANTONI PORCAR I L'ENSENYAMENT VALENCIÀ

En la cerimònia del Premis Maestrat Viu (2017) es reté homenatge i es recordà la figura del mestre Antoni Porcar Canet amb petites teatralitzacions de moments de la seua vida i del context en què visqué i passà la vida: l'ensenyament en valencià dels nostres pobles.

3.7 BENASSAL: PREMIS MAESTRAT VIU (2018) I UN TAST DE SEIDIA PEL GRUP KARRAKA

Amb motiu del centenari del premi que rebé *Seidia*, el llibre de Joaquim Garcia Girona, la Fundació Carles Salvador organitzà una exposició (agost de 2021) i una jornada (setembre de 2021) dedicada a l'autor. El grup teatral Karraka Teatre presentà una adaptació dels moments més importants de l'epopeia

Artal i Seidia en una escena d'Un tast de Seidia. 11 de setembre de 2021 (Arxiu Maestrat Viu)

del naixement del poble valencià, basada en la crònica de Jaume I. Els joves Andreu Beltrán Pitarch, Angi Jaramillo, Ahinsa Therese Pérez Ceruzzi i Gabriel Peiró foren els intèrprets que mostraren les peripècies d'Artal per aconseguir l'amor de la jove Seidia, la musulmana que li havia robat el cor, en el context de la conquesta de Jaume I.

3.8 CANET LO ROIG: RECUPERACIÓ DE COSTUMS. ASSOCIACIÓ CULTURAL CANETANA LO SUABE

Lidón Pla recorda com sorgí el grup de teatre: «A part de xarrades, presentacions de llibres, sortides excursionistes pel nostre terme, sòpars populars, l'any 2008 ens vam animar a fer d'actors. Pensàrem representar una obra de teatre del meu oncle, Albert Meseguer, que havia escrit molts anys enrere. Cap de nosaltres havia fet teatre i entre uns i els altres ens anàvem corregint com pensàvem que seria millor dir o fer cada cosa. I un 15 d'agost de 2008 dins les festes majors vam fer l'estrena. La carpa es va omplir de gent, no teníem cadires per a tots. Va ser tot un èxit. Els dies següents tots ens felicitaven pel carrer. Va agradar molt, ja que tractava de la caça del parany molt popular al poble i sortien anècdotes que havien passat a la població. L'obra està escrita amb ironia criticant algunes coses sobre aquest art de caça i alguns costums del poble».

Amb *Arruixa que plou*, l'èxit continuà i així han anat fent un total de sis obres: *Passen catxos*, *Arruixa que plou*, *CRI-6*, *Que serà lo que tie-ne el negro*, *Streptase*, *Got Talent Canet*, totes escrites per Albert Meseguer.

El grup està format per unes deu persones i està obert a tots els que desitgen participar-hi. El vestuari l'aconsegueixen de les mares i àvi-

es i, si és més actual, roba pròpia. La perruquera del poble s'encarrega de la perruqueria i el maquillatge. Els membres del grup dissenyen i construeixen els decorats. La base sempre és la mateixa: un decorat fet de planxes de fusta que es va canviant cada any, segons l'argument de l'obra.

El principal objectiu de les representacions és lúdic, «fer riure i fer passar una bona estona a la gent», ens comenten, però els seus muntatges no estan exempts de certes crítiques als costums del poble, a determinades formes de vida i de lleure com el parany, l'especulació urbanística o la immigració.

3.9 BENASSAL: FIRA D'OFICIS I SANT MATEU MÈDIEVAL

Des de l'any 2014 se celebra a Benassal la Fira d'Oficis, en la qual participen més de 300 veïns. S'obren les cases importants del poble i es visiten. La gent va vestida d'època, generalment de les primeres dècades del segle xx. L'autocar de la Hife (La Hispano Fuente en Segures S.A.) fa la seua entrada al poble com anys enrere, quan arribaven els estiuejants a la Font a prendre les aigües i gaudir de bones temperatures al juliol i l'agost, que alguns menuts i menudes recordem amb nostàlgia.

L'any 2016 la Fira d'oficis va rebre el premi Seidia a la iniciativa anual cultural dels Premis Maestrats Vius.

A Sant Mateu, el poble s'ambienta per retrocedir als segles XIII, XIV i XV per recordar el comerç de la llana que s'exportava a Florència i que va convertir Sant Mateu en una de les poblacions més riques i importants del Regne de València.

3.10 VINARÒS: TEATRE VIU DE NOU TEATRE ESTUDI

El grup Nou Teatre Estudi sorgí a Vinaròs com a grup independent de teatre l'estiu de 1977 amb un objectiu doble: abastir teatralment el Baix Maestrat i recuperar els costums populars en via d'extinció, com la realització de cabuts amb caixes de cartró perquè aquests personatges populars començaren a ser oblidats. El grup estava format per vint estudiants i treballadors vinarossencs més joves procedents d'Aragó i Andalusia, als quals els unia l'afició al teatre.

A més del teatre d'autors internacionals amb escenografies minimalistes i metafòriques, del teatre infantil, en aquest apartat destacarem el teatre viu, que consistia a divertir i mostrar costums dels orígens històrics del poble, presentar la història política i social dels valencians d'una forma lúdica, en forma de *happenings*. Així sorgiren: *Les festes de la bufa i la gamba*, *Les zones verdes*, *La seguretat social*, *El problema de l'aigua*, *La platja del comte*, *La falta d'escoles*, *La telefòbia* i *La llibertat d'expressió*, aquest darrer fou censurat per l'ajuntament de l'època (1979).

4. RENOVACIÓ: NOVES DRAMATÚRGIES

Hem ressenyat en els apartats anteriors les tradicions teatralitzades dins del teatre de cycle i del calendari festiu que prenen com a referència les antigues societats rurals malgrat que han evolucionat.

A partir dels anys setanta, nous models de representació van arribant a tot arreu, després d'haver-se practicat des de finals del segle XIX a la resta d'Europa. Destacarem com a

recursos estètics de la renovació la utilització en les representacions teatrals de diversos elements: plàstics, cinematogràfics, literaris i musicals; la multiplicitat d'espais com ara els processionals, els tridimensionals, etc.; la utilització de documentals i intertextualitat; l'humor negre, la ironia, el llenguatge metafòric; l'objecte com a protagonista; nous espais: l'espai buit (Peter Brook), metafòric, metonímic i minimalista, entre d'altres; nova interpretació amb l'expressió corporal, el cant i la dansa com a elements protagonistes.

La renovació i les noves dramaturgies al Maestrat apareixen a Vinaròs amb el grup Nou Teatre Estudi i a partir de les actuacions musicals de Carles Santos.

4.1 VINARÒS: CARLES SANTOS (1940-2017)

Inicià la carrera artística com a pianista i anà evolucionant cap a la composició musical, la dramaturgia, la fotografia, la poesia, el cinema... Joan Miró i Joan Brossa li marcaren una espectacular carrera multidisciplinària que feu de la seua obra en les disciplines esmentades única i singular, admirada arreu d'Europa, Hispanoamèrica i els Estats Units d'Amèrica.

Renovà el concepte de les obres de piano, veu, música de banda, d'orquestra, dels grups de cambra i, sobretot, creà unes obres espectaculars a les quals aplicà totes les renovacions estètiques de les avantguardes parisenques (Satie, Debussy), suïsses i americanes (John Cage). Vinaròs i la mediterrània han estat presents en la seua vida i obra. Les actuacions al poble i als pobles del voltant del Maestrat, de Catalunya i del País Valencià sembraren inquietuds escèniques recollides

'Ricardo i Elena'. El naixement de l'artista. Eix vertical escenogràfic (Fotografia de Mariaelena Roqué)

des pels joves que veieren en ell un model a seguir, lluny del costumisme i de la censura anterior.

En el cinema és important la seua obra de realitzador, guionista i compositor de bandes sonores. Les seues fotografies i cartells tenen un segell propi. Com a intèrpret, compositor i director escènic i musical, cal tenir en compte una sèrie de claus musicals: Bach, Brahms, Schubert i Rossini; John Cage, Stockhausen i Schönberg. En l'escenografia: les avantguardes històriques, el conceptualisme, el minimalisme, el surrealisme i el *body art*; la poètica de Brossa, el mediterranisme, l'erotisme i la religió, més una confluència de codis que

reflectia el vestuari de Mariaelena Roqué, que recollia en els dissenys espectaculars de cada obra totes les claus esmentades. A *Lisístrata*, per exemple, els violins i els sorolls de les motos competien en ritme i musicalitat. Carles Santos i Maria Elena Roqué oferien al públic la música visualitzada i el text visualitzat en obres inclassificables.

A Benassal, a la Font d'en Segures, en el lliurament dels Premis Maestrat Viu (2018), Josep Meseguer-Carbó donà protagonisme a dos Carles que marcaren unes fites importants en el món de la llengua i de la música: Carles Salvador i Carles Santos. Una *performance* en tres moments de la vetlada que remetia a tres èpoques dels autors. L'apropament al públic actual d'aquestes obres (*Seidia*), autors (Garcia Girona, Salvador i Santos), i moviments culturals és, al nostre parer, un repte important i necessari.

4.2 VINARÒS I BENICARLÓ: CANDILEJAS, NOU TEATRE ESTUDI, LA COMPANYIA, CONINO GURILLO, QUARANTA DE FEBRA, UDOL TEATRE, QUÈ PASSA?, DIÀBULUS TEATRE I TEATRE DE GUÀRDIA

Candilejas (1977) nasqué com a grup independent a l'IES Leopoldo Querol de Vinaròs dirigit per José López, amb la finalitat de formar-se, treballar l'activitat teatral i renovar el repertori amb obres d'Arthur Miller, Molière, Max Aub o Buero Vallejo, mentre que Nou Teatre Estudi (vegeu apartat 3.10) pretenia mostrar l'activitat teatral des de diverses facetes: teatre clàssic i contemporani d'autors que aportaren alguna reflexió al grup i al públic; representacions anomenades «teatre viu», teatre conceptual amb format de *happening* i funcions infantils.

Nou Teatre Estudi renovà el repertori, els temes i l'escenografia, l'espai buit. Escena d'Antígona' (Fotografia de Nati Romeu)

Un jove Tian Gombau inicià la seua trajectòria en Nou Teatre Estudi. El grup acomplí els objectius fins a 1982. Txékhov, Gogol, Sòfocles, Joan Oliver, entre d'altres, pujaren als escenaris de Vinaròs, Rossell i Tírig.

La Companyia (Vinaròs, 1985) sorgí com a grup organitzat per Valentí Piñot, del grup Pimpinelles, per representar en clau còmica la història del teatre per a públic de totes les edats. Carles Pons escrigué el guió del que seria la famosa *Puja't al carro*, representada a tots els pobles del Maestrat i la Plana. Seguirien *Vine amb els còmics*, *Festa al carrer* i *El viatge*, un muntatge de teatre gestual que seguia les tècniques de Lecoq i Colombaioni.

Conino Gurillo (Vinaròs, 1987) és el grup fundat per Joan Manuel Pérez Gurillo, un dels components de La Companyia que prengué com a model l'actor i fantasista alemany Karl Valentin, l'humor del qual sorgia de la

'Romeu i Julieta' i 'La casa de Bernarda Alba' (Fotografia de J. M. Ganzenmüller)

vida quotidiana. Crearen els espectacles *Konxerto Krrok*, *La Gutenberg*, amb tècniques afins al clown, *Redacsa, quin cacau!* A partir de 1996 es traslladà a Castelló de la Plana.

Quaranta de Febra (Vinaròs, 1992) pretenia presentar una renovació temàtica a partir de temes tradicionals prenent com a model l'obra de Dario Fo i sorgí *Miraculitis*. L'obra qüestionava la religiositat medieval i l'actual conservadora. Participaren en diversos certàmens i en mostres de teatre amb molt d'èxit.

Udol Teatre (Vinaròs, 1994) pretenia produir diversos tipus d'espectacles tot atenent a diversos recursos i propostes, i amb l'interès de donar una dimensió «d'ensenyar i gaudir» al temps que formaven un públic infantil i juvenil crític i madur per gaudir de tot tipus d'espectacles.

Teatre de Guàrdia (Benicarló, 1994) pretenien mostrar una renovació temàtica i de repertori amb obres com: *Tiempos del 98*, *Las bicicletas son para el verano*, de Fernando Fernán Gómez, *Algo para contar en navidad* de Jorge Díaz, *Unos o varios (unos ovarios)* de Sergi Belbel, algunes peces de Dario Fo, Franca Rame o *La casa de Bernarda Alba* de Lorca, amb altres comèdies com *Mucho ruido y pocas nueces* de Shakespeare, *Zeus* de Woody Allen, *Glups* de Dagoll Dagom, entre moltes altres. José María Ganzenmüller n'ha estat el director des de la fundació fins a l'actualitat.

Diàbulus Teatre (Benicarló, 2000) nasqué en el si de l'associació cultural per fomentar l'aprenentatge i la difusió de la música. En els seus muntatges era evident la renovació temàtica i escenogràfica en *Por qué los hombres no escuchan y las mujeres no entienden los mapas*, *Molt de soroll per res* de Shakespeare, *Instrucciones para subir una escalera*, adaptació del relat de

Julio Cortázar, *Criatures* de Sergi Belbel o *Contes eròtics* per a café-teatre (Agut, 2005: 60-96).

4.3 VINARÒS-CASTELLÓ: EL TEATRE DE L'HOME DIBUIXAT I TIAN GOMBAU

Tian Gombau és un autor, director, actor i «manipulador d'objectes», que, des de 1992, ha recorregut escenaris arreu del món amb un èxit important, renovant temes (*Els polls dels actors*, *Mono Sapiens*, *Silenci, per favor*); escenografies i posades en escena; utilització de les màscares (*La volta al món en 80 màscares*), el cinema i les ombres (*Screen Man*), i objectes (*Pedra a pedra*, *Sabates noves*). Renovació que ha barrejat amb moments de la seua vida d'infantesa a Vinaròs.

Més de 3.000 representacions en 46 països avalen l'èxit de Tian i dels seus espectacle amb un llenguatge poètic i estètic intimista i col·lectiu. Espectacles que han estat definits com a «espectacles màgics que ens duen cap

Tian Gombau en 'Sabates noves', obra premiada amb el Max de 2021

a nous imaginaris». Ha estat guardonat amb el premi Max d'Espectacle infantil i familiar el proppassat 2019 amb l'obra *Sabates noves*.

4.4 XERT: LA XERTOLINA DE CÒMICS

És una agrupació teatral dirigida per Vicent Sanz Segura que té com a objectius recuperar festes i costums de Xert, divertir i divertir-se amb el teatre. Les representacions es programen per a les festes del 15 d'agost. El seu repertori és eclèctic. Passen de la representació dels sainets clàssics —*Nelo Bacora* i *Per la fam d'heretar* de Peris Celda, *No és per ahí* d'Hernández Casajuana— a la renovació temàtica i escenogràfica —*Els monòlegs de la vagina* d'Eve Ensler, *Marieta es casa* d'Isaac Lozano o *El Crédito* de Jordi Galceran, entre d'altres.

4.5 ALBOCÀSSER: ESPECTACLES MULTIDISCIPLINARIS

Tere Boix ha estat l'artífex d'una sèrie d'esdeveniments culturals que ha «revolucionat»

Una escena de 'Monòlegs de la vagina' per La Xertolina de Còmics, dirigides per Vicent Sanz Segura. A l'esquerra, dues figures de Thiar Julia de Traiguera. Ares del Maestrat, 30 de juliol de 2021 (Fotografia de J. A. Zorrilla)

l'ambient d'Albocàsser mitjançant uns espectacles multidisciplinaris que cohesionen tot el veïnat de la localitat.

Són projectes culturals inclusius, solidaris i socioculturals, que prenen com a protagonistes temes d'actualitat com la natura, el patrimoni, el reciclatge, els jocs, la vida d'un poble, etc., tot utilitzant espais del poble que estaven en desús com ara els safarejos, que han passat a ser un espai expositiu i de representacions de tot tipus.

Esmentarem alguns dels espectacles: *Tempus fugit*, que tractava sobre el pas del temps i la importància del patrimoni cultural per conèixer el passat, tenint en compte les pintures rupestres de la zona. En *Mare Nostrum*, a més d'un cant a la mediterrània, es mostrava una crítica i una denúncia de la brutícia llançada a la mar i de la contaminació que els humans hi estem produint. El joc d'escacs ha estat, possiblement, l'espectacle més espectacular, perquè cada figura de l'escac estava representada per un veí o una veïna, l'espai on es «jugava» era la plaça de bous, i la vistositat del vestuari, el colorisme de les banderoles i el moviment de les figures fou fascinant com mostra la fotografia. També s'han fet expo-

Vista panoràmica de l'espectacle multidisciplinar Jocs d'escacs amb figures humanes representades pel veïnat (Arxiu Levante-EMV)

sicions amb materials reciclats en els tallers que ha realitzat el veïnat. Tere Boix va rebre el Premi Alfred Giner Sorolla a la iniciativa anual dels Premis Maestrat Viu 2015 pel projecte «Un poble de joguet», una iniciativa educativa, lúdica i ecològica que va transformar artísticament els safarejos d'Albocàsser.

4.6 ARES DEL MAESTRAT: LA RABERA ECLÈTICA

El grup es fundà el 2010 i està format per artistes provinents de diverses localitats: Ares i Vilafranca (els Ports), principalment, i també de diverses disciplines: música, dansa, fotografia i pintura; elles són: Núria Porcar, Susanna Sebastià i Marta Canelles. Intèrprets multidisciplinàries com els espectacles que creen.

Els seus objectius són arriscar-se a no seguir els camins transitats i convertir l'art, la literatura, la poesia en una eina de gaudi i de reflexió per al públic que assisteix als espectacles. Volen donar a conèixer poetes consagrats: Vicent Andrés Estellés, Manel Garcia Grau, Joan Vinyoli, Gemma Gorga, Dolors Miquel o Iehuda Amikhai.

En els espectacles renoven temes, escenografia, confluència de codis, interdisciplinarietat que podem comprovar a: *El cor tot ple de grills* (Vicent Andrés Estellés), *Homenatge a l'escriptor i poeta Manel Garcia Grau*, *La nit dels fars* (un espectacle al voltant de poemes de Joan Vinyoli), *Poemes de cos i ànima*, *Habitar el mur* (poemes de Gemma Gorga), *Veus femenines*, *Nus baixant una escala* (poemes d'Antonina Canyelles), *La nit dels fars*, *Mundos curvos* (poemes de Jesús Lizano), *Interior*, *Putes i consentits*, *També m'havia enyorat dels meu país*, a més de col·laboracions amb altres autors.

La Rabera Eclèctica, un tast gastronòmic en l'obra 'El cor ple de grills' (La Rabera Eclèctica)

Qualsevol espai el converteixen en un espai teatral: «cases de cultura, places, carrers i biblioteques, indrets que ens han acollit per escoltar les paraules embolcallades de música, pintura, dansa, fotografia i, fins i tot, tastets gastronòmics», ens comenta Susanna Sebastià.

5. A TALL DE CLOENDA

Després d'aquest recorregut descriptiu per les mostres teatrals dels pobles del Maestrat, podem afirmar que totes aquestes representacions contribueixen, com a memòria comunicativa, a la formació, revisió i reivindicació de l'evocació històrica dels orígens, dels costums i d'altres formes de viure, perquè tothom participa en el ritual teatral i passa a ser transmissor de la memòria cultural local.

És important mantenir la remembrança col·lectiva en perpètua revisió i, en aquestes

dues dècades del segle XXI, el jovent dels pobles del Maestrat s'ha reunit en associacions culturals, ha estudiat, revisat i preguntat als majors com celebraven les festes, com es divertien, en quines dates, i han aconseguit recuperar actes que semblaven irrecuperables. La festa de Sant Antoni, la més celebrada i variada del Maestrat, ha aconseguit tornar al ritual del foc, el ball de dimonis o el correfoc; la vida del sant ha tornat a les places i els carrers amb els joves amb què es comptava en eixe moment, o eixe any. S'ha trencat el tabú de la masculinitat en les representacions i, si no hi ha prou xics, s'han incorporat les xiques a qualsevol paper, dimoni o àngel, sense que ningú no endevine el sexe sota la granota roja i les banyes dels dimonis. S'han incorporat tècniques esportives, com hem assenyalat, en l'aparició de l'àngel, que quasi baixa del cel amb una tirolina, tot recordant l'àngel que volava de les representacions betlemeres de les esglésies, la catedral de València, per Nadal: modernitat *versus* tradició.

S'ha recuperat darrerament *L'auela de basques*, al carnestoltes de la Jana, *La festa de les cartes i la Rondalla de la Puríssima*, a Albocàsser, i sabem els orígens de Culla, Traiguera i Catí, per les fires i les representacions de les conquestes d'uns pobles que han estat «conquerits» de nou pels visitants d'altres pobles i comarques que desitgen conèixer els productes de la terra: formatges, vins, dolços...

L'espectador, en la majoria de manifestacions teatrals dels pobles del Maestrat, com hem vist, no és només un destinatari. És un participant actiu més, bé com a intèrpret o escenògraf o dissenyador de vestuari, etc. S'hi conserva el valor de l'espai a l'aire lliure: places i carrers, uns llocs oberts a la natura i

amb harmònic contacte amb ella, hereus dels teatres grecollatins.

Per totes les raons esmentades i pel que hem mostrat, el Maestrat és un exemple de comarca en contínua evolució. És per això que concloem afirmant que el Maestrat teatral està més viu que mai.

6. REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- AGUT I CLAUSELL, Fàtima (2005). *El teatre al Baix Maestrat*. Benicarló: Onada Editorial.
- ALCINA ROVIRA, Joan; GOROSTIDI PI, D. (2018). «L'Oratio litteralis in Christe nativitate de Baltasar Sorió (Sant Mateu 1513): pautes per a l'escenificació». A: *Ara ve Nadal! Formes espectaculars en les festes d'hivern* (edició a cura de F. MASSIP i L. KOVÁCS). Catarroja-Barcelon: Afers.
- AMADES I GELATS, Joan (1982). *Costumari català*. Barcelona: Salvat.
- BELTRAN ZARAGOZÀ, Andreu (2017). «El Rei Moixó, el Bisbe i el Solaç del Real. Antigues tradicions nadalenques de Benassal». *Aigua Clara. Actualitat Benassal*. Benassal.
- FÀBREGAS, Xavier (1978). *Història del teatre català*. Barcelona: Millà.
- GARGALLO VALLS, J. (1985). *La Santantonada de la Jana*. València: Conselleria de Cultura i Educació.
- JANER MANILA, Gabriel (1986). *Pedagogia de la imaginació poètica*. Barcelona: Altafulla.
- MASSIP, Francesc J. (2018). «Els oracles sibil·lins a València. Text i cerimònia». A: *Al voltant del Cant de la Sibil·la a la seu de València* (edició a cura de Vicent J. Escartí), col·l. «Acadèmia dels Nocturns». Escenes. València: Universitat de València.

- MESEGUER-CARBÓ, Josep (2013). «Les catalinetes i el micolavets a la comarca del Maestrat. Els costums de les festes infantils de Santa Caterina i de Sant Nicolau com a inici del cicle d'hivern». *Caramella. Revista de Música i Cultura Popular*. [Massalfassar, Prats de Lluçanés i Reus], núm. 28 (gener-juny), p. 22-34.
- MESEGUER FOLCH, Vicente (2002). *La fiesta y función de sant Antonio en Canet Lo Roig*. Canet: Ajuntament de Canet.
- MONFERRER, Àlvar (2000). «Els Sants Innocents i les Festes de Folls». A: *Calendari de Festes de la Comunitat Valenciana. Hivern*. València: Bancaixa.
- ROLÍNDEZ, Jaume (1997). *L'Estel del Collet*. Benicarló: Alambor.
- ROMEU, Josep (1962). *Teatre profà*. Barcelona: Barcino.
- SALVADOR, Carles (1926). *Regal de Reis* (inèdita). Benassal: Fundació Carles Salvador.
- SALVADOR, Carles (1987). *Les festes de Benassal*. Castelló: Diputació de Castelló.

7. INFORMACIÓ ORAL

Vicent Sanz Segura, Josep Meseguer-Carbó, Òscar Poblet, Albert Beltran, Joan Micó, Vanessa Saura, Paco San Juan, Lidón Pla, Albert Meseguer, Ana Arnau, Tere Boix, Susanna Sebastià, Nati Romeu, Joan Simó, Grup L'Enfilat.